

▲ De heidetuin die Jan Hendrickx in De Kleine Boerderij aanlegde krijgt langzamerhand kleur en vorm.

Het gaat met heide en heidetuinen een beetje zoals met sierconiferen. Ze zijn uit de mode en worden door sommigen verguisd als een overblijfsel van een vergane tuincultuur. Ten onrechte, want heidetuinen zijn vaak al weergaloos mooi in de nazomer en blijven dat wanneer koning winter nog volop regeert en nog niets van zijn kille macht lijkt in te boeten. Meer nog, de bloei van een heidetuin houdt vaak aan tot de zomer opnieuw in het land is. Bovendien vertellen de heide en de heidestruiken een even oeroud als actueel verhaal van klimaatverandering.

▲ *Erica carnea* 'Wintersonne' is niet alleen een van de favoriete struikjes winterheide van Henk van Beek en Jan Hendrickx, maar ook van vele liefhebbers van heidetuinen.

De stabiele heidetuin bloeit van zomer tot zomer

Een ruwe tienduizend jaar geleden, na het langzamerhand opwarmen van de jongste ijstijd waren de Lage Landen, Noord Frankrijk en de bergtekens van Europa bedekt met een toendravegetatie. Dat taiga-achtig landschap bestond uit uitgestrekte vlakten van kraaiheide met her en der solitair of in bosjes duindoorn, gewone jeneverbes, struikheide, dopheide, grove den en dwergberk. De zwarte bessen van kraaiheide, *Empetrum nigrum*, zijn een geliefkoosd voedsel voor kraaien die als onwillekeurige wederdienst de zaden verspreiden, ook in die lang vervlogen tijden.

Naarmate de opwarming doorzette ontstonden eerst houtkanten van berken en coniferen die in ons deel van Europa traagzaam evolueerden naar loofwouden waarin veelal de linde dominantier was dan nu. De bossen verdrongen de heidevelden naar schrale open plekken en zandverstuivingen, struikheide nam er de overhand. Tot zover was het landschap louter een creatie van natuur en klimaat.

Heide en mens

De mensen die vanaf een slordige 5000 jaar geleden in deze bossen rondzwierven waren voedselverzamelaars die leefden van jacht en visvangst. Hun invloed op het landschap was haast verwaarloosbaar. Pas toen ze overgingen op primitieve landbouw en veeteelt, veranderde de bosrijke omgeving drastisch. De eerste landbouwers in de steentijd kaptten de bossen tot akkers die echter snel uitgeput raakten. Kraaiheide verloor in grote mate zijn areaal, maar vooral struikheide en in mindere mate dopheide veroverden de schrale uitgeputte gronden. Die achteruitgang van de wouden ging gestaag verder, ook in de Middeleeuwen door grootschalige schapenteelt ten behoeve van de lakenhandel en het plaggensteken van de heide voor de akkerbouw. Een techniek die tot in het begin van de twintigste eeuw werd toegepast. Ze leidden tot de uitgestrekte boomloze paarse heidevelden die onder meer het landschap van grote delen van Vlaanderen en Zuid-Nederland kenmerkten. Eén blik op de eerste kaarten uit de achttiende eeuw, onder meer de Ferraris kaart uit 1777, volstaat om te zien hoe dominant het heidelandschap was, vooral in de Kempen en elders op zandgronden. De heidegebieden die we nu nog kennen zijn met andere woorden antropogeen: ze zijn het gevolg van rooibouw door de mens.

Ook in middelgebergten zijn vaak grote heidevelden te vinden vooral als de bodem bestaat uit de vertering van zure gesteenten als graniet en schist. Exemplarisch hiervoor zijn de toppen en steile hellingen van de Cevennen. Decennia geleden wanneer we er woonden en de plaatselijke imker hielpen, leerden we dat eerst de toppen van de Cevennen paars kleurden en die kleur langzamerhand langs de hellingen naar beneden gleed, eenvoudigweg omdat struikheide aan het einde van de zomer een koude prikkel nodig heeft om te bloeien. Eerst koelden de toppen na de warme zomer, pas later de valleien. Om dezelfde reden is struikheide, *Calluna*, ook bij ons voornamelijk een zomer- en herfstbloeiër.

Voor de armste bodems

Behalve in uitgesproken kalkstreken kan een heidetuin in principe overall gedijen. Van nature zijn arme, schrale, neutraal en zuur reagerende gronden het meest geschikt voor heidetuin. In een heidetuin spelen struik- en dopheide de hoofdrol, aangevuld met *Daboecia* of grauwe hei. Deze heidestruikjes geven dit type tuin rijke, zij het allesbehalve schreeuwerige, kleurenschakeringen, niet alleen met hun bloemen ook met hun bladtinten en dat gedurende het hele jaar. Mooi in heidetuin zijn geïsoleerde dwergvormen van coniferen en andere struiken die op zure gronden tieren. Dat zijn de algemene principes. Voor de aanleg van een succesvolle heidetuin laten we een specialist aan het woord, een hovenier met decennia ervaring.

De aanleg van een heidetuin

Jan Hendrickx is een tuinaannemer op rust, al is die rust wel heel relatief. Hij beantwoordt slechts ten dele aan het stereotype beeld van de tuinaannemer of hovenier. Het is vooral zijn plantenliefde en voortreffelijke botanische kennis die hem uniek maken. Hij is een van de drijvende krachten achter tal van botanische tuinen en van Plantentuin De Kleine Boerderij in Merksplas. Hier geeft hij een groot deel van zijn uitgebreide collectie bomen en struiken een definitief onderkomen. Om ze te bewaren voor het nageslacht. Met Jan Hendrickx hebben we een botanisch adviseur ter beschikking met decennia ervaring. Hij is een van de leden van de botanische jury van Beervelde. En hij legde in De Kleine Boerderij een tweetal jaar geleden een grote heidetuin aan. Hij vertelt: "Ten eerste is de grond in dit gedeelte van het elf hectare

grote terrein ideaal voor heide. Het is nog een artefact van voor de tijd dat de landbouw in de streek zijn rechten opeiste, ook enkele knoestig doorgeschoten struikjes *Calluna vulgaris* verwezen naar het verleden. Ten tweede was er aan de rand van het terrein een bijenhal. En zowel zomer- als winterheide is een overvloedige leverancier van nectar en stuifmeel. Ten derde was het een vrij groot

en open perceel waarop naast een reeks vervelende 'onkruiden' slechts wat berken groeiden en een enkele jeneverbes. Nog een plantkundig overblijfsel dat verwijst naar de natuurlijke schraalte van de bodem. Toch was het hard labeur het perceel helemaal geschikt te maken: kweekgras, Japanse duizendknoop en bramen hadden de kruid- en struiklaag ingepalmd. Eens die laag geplagd, was het tijd een bodemonderzoek uit te voeren. Helemaal gelukkig werden we toen we ontdekten dat de zuurgraad zoals gehoopt 4 tot 4,5 is, ideaal voor heide. We konden dus een tuin creëren die verwees naar het archaische landschap. Uiteraard gaven we in de nog overgebleven heidegebieden uit de streek onze ogen de kost. De natuur is en blijft de beste leermeester. Om de heidetuin elegantie te geven, zorgden we voor natuurlijk aandoende glooiingen zodat er droge en vochtiger plekken ontstonden die het perceel geschikt maakten voor een grote diversiteit aan heidesoorten en begeleidende zuurminnende planten en struiken. Erica of dopheide vraagt veel meer vocht dan *Calluna* of struikheide. Daarom kreeg dopheide de randen van de bolle perken toegewezen. Omdat de heidestruiken de bodem de eerste jaren nog niet bedekken was het noodzakelijk een dikke strooisellaag aan te brengen van schors en snipperhout om het onkruid te onderdrukken en te beletten dat de zomerhitte de wortels van sommige soorten uitdroogt. Vooral de ondiep wortelende gewone dopheide, *Erica tetralix*, is daar gevoelig aan. Met kraaiheide experimenteren we nog. Wat is de ideale standplaats voor deze toendraplant? Dat testen we op verschillende plekken

▲ Ook in moderne tuinen mag heide een rol van betekenis spelen, zoals hier als begeleider van een waterpartijtje.

uit. Zoals jullie kunnen zien is er een enorm gevarieerd tintenspel. Zo heb je de grijze tinten van enkele cultivars van de grauwe dopheide, *Erica cinerea*, naast de fijne diepgroene blaadjes van de door iedereen gekende struikheide, *Calluna vulgaris*, met het geel en haast gouden lover van diverse cultivars ervan. De strooisellaag komt ook de winterhardheid ten goede van de Ierse heide, *Daboecia cantabrica*, en de robuuste *Erica vagans* die zijn areaal in het westen van Frankrijk, Cornwall en nog meer zuidwaarts heeft tot in het Iberisch schiereiland. Het was binnen die krijtlijnen echt combineren met bladtinten, planthoogte en bloeikleur, iets wat veel plezier verschaft, alsof je als een kunstenaar een reusachtig tapijt in elkaar weeft. Uiteraard konden wij het niet laten tal van zeldzame planten voor heidegrond aan te planten, vooral traag groeiende dwergvormen. Het is de bedoeling dat die later nooit hoeven gesnoeid te worden. In een grote heidetuin is het goed om enkele bomen te voorzien. Zij geven immers broodnodige schaduw aan bijvoorbeeld azalea's en andere rododendrons."

Het verzorgen van heidestruikjes

Na de bloei wordt de hei een 5-tal cm teruggesnoeid om de struikjes compact en gezond te houden. Deze scheutjes zijn vaak prima stekmateriaal. Omdat heideplanten graag in arme grond staan, hoef je in principe niet te mesten. In de meeste streken voeren regen en wind meer dan voldoende stikstof aan. Je kunt wel een humusrijke bodemverbeteraar gebruiken die aangepast is voor heidestruiken en zuurminnende planten. Boomschors, coniferennaalden en snipperhout zijn in heidetuin een ideaal mulchmateriaal dat de onkruidgroei, die in arme omstandigheden op zich al minimaal is, zal verstikken. Onder andere om deze redenen zijn heidetuin onderhouds- en budgetvriendelijk. Zoals Jan Hendrickx herhaalt: "Een mulchlaag van coniferennaalden, snipperhout, verteerd blad of boomschors is een absolute voorwaarde wanneer je een heidetuin soortenrijk wilt maken. Deze laag zorgt er immers voor dat de bodem niet te snel opwarmt en er ook in de zomermaanden voldoende vocht in de bodem blijft."

Het vermeerderen van heidestruikjes

Henk van Beek leidt al vele jaren het stek- en ent bedrijf waarin hij gepokt en gemazeld is. Heide is een bijproduct van de kwekerij. Samen met zijn partner Jan Peeters richtten ze een vijftal jaren geleden voor het vermeerderen, selecteren en verkopen van hei de afzonderlijke kwekerij Henk-Jan Heideboer op met een heel ruim sortiment voor de enthousiaste tuinier. "Professioneel worden alle cultivars van hei gestekt. In principe kan dat het hele jaar door," zegt Henk. "Wij nemen bij het uitbloeien korte topstekken, ongeveer 3 centimeter lang waarvan we de resterende bloemen verwijderen. Elk goed stekmedium is geschikt als het maar geen kalk bevat. Na een kleine maand, al naar gelang het seizoen, zijn de stekjes geworteld. Als tuinbezitter kun je struik- en dopheide ook afleggen. Aard de struikjes aan, of plant ze wat dieper en de zijanten beginnen te wortelen. Waarna je ze na enkele maanden eenvoudig van de moederplant kunt scheiden. Met name *Calluna vulgaris* zaait zich ook uit, maar dan krijg je sterke, maar ook zwakke planten. Daarom is dat minder aangewezen." Eén van de nieuwigheden die Henk van Beek op zijn kwekerij ontdekte, is *Erica x darleyensis* 'Flanders Fields', deze mutant van *Erica x darleyensis* 'Darley Dale' heeft opvallende lichtroze, haast wit gekleurde jonge scheuten in de lente. De jonge blaadjes bezitten dan een fijne bonte rand. "Met een beetje geluk en als het weer mee zit, kan een heidetuin het hele jaar door bloeien," zegt Henk van Beek nog. "*Erica cinerea* bloeit het vroegst, vaak al in augustus, onmiddellijk gevolgd door *Erica vagans*, *Calluna vulgaris* en *Erica tetralix* en hun cultivars van september tot november. Dat zijn de zogenaamde zomerheiden. Vanaf december bloeit de winterhei. *Erica x darleyensis* is de eerste. Deze heide blijft bloeien tot april en soms nog langer. *Erica carnea*, de lenteheide of Alpenheide, heeft eveneens een lange bloeitijd, vaak tot diep in de zomer. En vergeet niet dat heide het hele jaar door, maar vooral in de winter een uitgelezen potplant is voor terras en balkon." □

Calluna vulgaris 'Marlies'

Erica arborea 'Alpina'

Erica darleyensis 'White Perfection'

Erica darleyensis 'Ghost Hills'

Daboecia cantabrica 'Angelina'

Daboecia cantabrica 'Alberta White'

Erica carnea 'Rosalie'

Erica darleyensis 'Mary Helen'

Calluna vulgaris 'Zalina'

Calluna vulgaris 'Zelia'

Calluna vulgaris 'Zora'

UITGEZOCHTE HEIDESTRUIKEN

Wie een heidetuin wil aanleggen is zeker gebaat met de lijst van heidesoorten en hun cultivars die in de ogen van Jan Hendrickx en Henk van Beek het meest geschikt zijn voor de heidetuin in De Kleine Boerderij en ook na de aanplant niet teleurstellen.

Van **Calluna**, struikhei, leng of gewone heide, selecteerde Jan de volgende cultivars:

- Calluna vulgaris* 'Marlies'
- Calluna vulgaris* 'Zalina'
- Calluna vulgaris* 'Zelia'
- Calluna vulgaris* 'Zora'

Van **Erica**, dophei of winterheide, weerhield Jan de volgende hybriden en cultivars.

- Erica x darleyensis* 'Mary Helen'
- Erica x darleyensis* 'Ghost Hills'
- Erica x darleyensis* 'White Perfection'
- Erica carnea* 'Rosalie'
- Erica carnea* 'Wintersonne'

Van **Daboecia**, lerse heide, deze keuze:

- Daboecia cantabrica* 'Vanessa'
- Daboecia cantabrica* 'Angelina'
- Daboecia cantabrica* 'Rosella'
- Daboecia cantabrica* 'Alberta White'

NUTTIGE ADRESSEN

- **De Kleine Boerderij**,
Ossenweg 1, B-2330 Merksplas,
+32 472 80 18 93
info@plantentuinmerksplas.be
www.plantentuinmerksplas.be
- **Kwekerij Henk-Jan Heideboer**,
Maxburgdreef 21, B-2990 Loenhout.
+32 476 90 86 77
info@henk.jan.heideboer@skynet.be
www.henkjanheideboer.be
- **Pépinière Lepage**, 500 m na de afrit naar Lannion op de weg naar Trébeurden, in het hart van de Trégor.
+33 296472764
contact@pepiniere-bretagne.fr
www.pepiniere-bretagne.fr